

DE
VERA SCRIPTURÆ S.
DIVINITATEM DEMONSTRANDI
METHODO
EXERCITATIO THEOLOGICA POSTERIOR.

Caput I.

De novi fœderis tabulis speciatim agens.

§. I.

Datam in priori dissertatione promissi fidem libero, singulos libros s. ad superius posita requisita, tanquam ad lapidem lydiū, examinando. Quod tamen eo extendendum non est, ut omnia ab hac vel illa ecclesia aliquando laudata scripta hoc loco examinanda habeam. Eorum tantummodo librorum causam suscipio, qui inde a seculo IV. cunctis christianorum suffragiis divinorum numero habiti sunt, & a Protestantium ecclesiis nunc quoque habentur. Ne vero exercitationis academicæ cancellis excedam, in aliis libris

examinandis divinitatis eorum probationem afferam, in aliis præcipua rei capita nominando demonstrationis tantum viam monstrabo. In qua venia danda faciles Lectores habebō, cum materiei amplitudo & prioris exercitationis præfatio ita jubeant.

Ordiendum a N. T. libris; quo finito examine expeditior erit exploratio reliquorum, quos V. T. volumen complectitur. Cum enim plura sint documenta, quæ recentioris voluminis historiam referunt, non ea, qua veteres tabulæ, caligine premitur: stante itidem novarum pandectarum auctoritate stabit & veterum; quod ipsum in sequentibus ipso facto pluribus demonstrabitur. Cum vero omnis nostra causa inde pendeat, ut certo certius sciamus, libros, quorum divinam originem tueri studemus, eo tempore, ab iisque viris, esse conscriptos, quorum nomina præ se ferunt, id primum esto, quod omni studio comprobetur.

Quamvis minus hoc argumentum demonstratio ingrediatur, qua probetur, Christum ejusque apostolos vere vixisse, (quæ enim scripta primis jam seculis pro divinis Ecclesia agnovit, de eorum auctoribus, quin in vivis aliquando fuerint, dubitari nulla ratione poterit,) juvaverit nihilominus, præter christianorum testimonia etiam alia exterorum inspexisse; quo nomine ablegatos velim lectores ad scriptores infra citatos. (a)

Si

(a) ECKMARD, de testim. non christianorum de Christo.
N. LARDNER, collection of Jewish and Heathen testimon.
Colo-

Si autem unquam de auctoritate vetustioris cujusdam voluminis certi quid constare potest, sacra, quæ defendimus, scripta certissima sunt; omnia enim hic adsunt documenta, quæ vel parcius aut minus junctim inveniunda, tamen sufficerent, ad cujuslibet alterius monumenti genuinam originem comprobendam.

Primo. Convenit stylus librorum tempori, unde descendere gestiunt. Cum linguæ genio, populorum consuetudinibus, locorum regionumque statu, aliisque posteritati non facile cognitis circumstantiis amice conspirant. Quæ singula, vel unico tantum interjecto seculo, scripto imitari hominum non est, ne doctissimorum quidem; siquidem nimis parvula sint, quibus variorum temporum scripta inter se variant, quam ut imitaturus antiquiora secula scriptor novicius inter scribendum omnia satis ponderare, & fraus ejus critici hominis oculum effugere possit. Ast excitata doctorum industria deprehensum est, vel ea s. codicis, quæ tempori convenire primo intuitu non videbantur, eidem optime congruere.

Secundo. Adest ecclesiæ per tot temporis intervalla non interruptus consensus. Adsunt, non unum vel alterum, sed e quovis seculo plura apostolis-

A 2

COLONIA, la religion chret. authorisée par le temoinage des anciens auteurs payens.

FABRICIUS, syllabo script. de verit. rel. christ. p. 634.

GROTIUS, de verit. rel. christ. L. II. §. I. sq.

TH. STACKHOUSE, Lehrbegriff der gangen Christl. Relig. p. 201. folg.

tolisque coæva Patrum testimonia; (b) quæ omnia supposititia dicit, qui volumen N. T. sacrum tanquam indubium primi p. c. n. seculi fœtum venerari recusat. Quomodo vero hæc omnia testimonia Patrum scriptis ingeri, aut ipsa, quæ iis tribuuntur, scripta dolo malo conficta iis attribui potuissent? Hujus sane imposturæ nec ulla possibilitas, nec præmium fuisset, quod sperare impius impostor potuisset. Cf. quæ singulari occasione hanc in rem scripsit CLERICUS. (c) Ridendus omnino esset, ut ait AUGUSTINUS, (d) qui libros s. pro genuinis agnoscere recusaret, cum profanorum scripta absque dubio recipiat. Tot sunt præterea librorum testes, ut IRENÆI verbis utar, quot fuere hæretici. (e)

Tertio denique loco versiones non paucæ ultimæque antiquitatis, ipsum Sec. I. attingentes latina & syriaca, (f) se sistunt. Num & has conscribere,

-
- (b) cf. LARDNER. Cred. of the G. H. P. II. & Mastricht, canon s. S. Ecclesiasticus, secundum seriem sec. p. c. n. collectus. Notis illustratus prodiit Jenæ 1725. insertus quoque est Bibl. Brem. Class. VII. fasc. 1. p. 1. sq.
- (c) Biblioth. anc. & mod. T. XXII. p. 440. sq. plura vide in LA CROZE vindiciis vet. scripti. contra HARDUIN.
- (d) Contra FAUSTUM Lib. XXXII. c. 21.
- (e) Adv. hæret. L. III. c. XI.
- (f) Vid. R. SIMON, hist. crit. des versions du N. T. chap. III. sq. & XIII. sq. J. D. MICHAELIS, Einleit. in die göttl. Schr. des N. B. P. I. p. 160. & 244. GLOC. RIDLEY, Diss. de Syr. N. T. versionum indole atque usu. Quam edidit cl. SEMLERUS cum proleg. WETSTENII in N. T. Halæ 1765.

re, singulisque ecclesiis aliam tradere impostor poterat? Variasse enim versiones latinas testis est AUGUSTINUS, quocum consentit BLANCHINI Evangelium quadruplex, non diversos codices, sed ante Hieronymi tempora jam usitatas discrepantes a se invicem versiones exhibens.

Probandum itaque foret, græcum textum ipso Sec. I. Apostolis fuisse affictum, quod tamen nemo unquam homo probaverit. Quomodo enim rom. v. g. ecclesiæ antistites, eorumque successores proximi, tam esse stupidi potuissent, ut nescirent, an PAULUS, his vel illis circumstantiis, hac illave occasione, litteras ipsis miserit, vel minus? Ullane veri specie se commendaverit, post fata Apostoli supposititiam aliquam epistolam sub ejus nomine iis tradi, ab iis dolum non sentientibus recipi, ac versionibus hinc inde compositis promulgari potuisse? Iniquus in aliorum solertia æstumanda solus saperet sibi, qui ejusmodi sententiam ferre posset!

Neque vero libri s. ejus solum temporis esse debent, quod præ se ferunt, sed etiam *illorum auctorum*, quorum nomina in fronte gerunt. In cujus rei demonstratione brevioribus nobis esse licuerit, quod argumenta, quæ proferri possent, a præcedentibus fere non differant. Nominantur auctores ab iisdem, quos supra laudavimus, Patribus, inque catalogis librorum. Nec ipsimet libri, quod ut plurimum Scriptorum titulos præferant, pro genuinis recipi, nisi ab iis profecti potuissent. Si qui vero sint, de quorum auctoribus varie veteres constituere, veritas ex instituta testium comparatio-

ne, juxta genuinæ critices regulas, eruenda est. Quibus historicis præfidiis non exigui ponderis aliud accedit, quale exhibet styli in ejusdem scriptoris, vel temporis, monumentis obvii mira quædam convenientia. Habet enim quivis scriptor aliquid proprium & suum, apud alios non æque reperitundum, quod lectorem sensu magis, quam distincto ratiocinio, abripit, ita, ut ejus auctoris, cujus hoc vel illud legerit, & hoc esse affirmet contendatque. Quæ fere ratione musicæ gnarus ipso quodam sensu variorum opera facile discernit, & sua cuique tribuit. Iterata autem ejusmodi confusa perceptione latentem convenientiam attendendo detegimus, ita, ut distincte proponi deinde possit. Quæ observatio usum nobis præstabit, quando ad JOANNIS PETRIQUE scripta dijudicanda pervenerimus.

Quæ allata pro genuinitate librorum s. argumenta talia revera sunt, ut nemo historia vel leviter tinctus, & in æstumanda probabilitate versatus negaverit, libros a scriptoribus N.T. sacris derivatos ab ipso inde sec. I. apud christianos pro genuinis fuisse receptos. Superest itaque, ut demonstretur, ipsa olim pro divinis habita volumina, non vero eorum in locum intrusa alia, nostris in manibus versari, & ita quidem ab omnibus vel additamentis vel detractio- nibus, vel alius generis corruptelis libera, ut ad eorum contenta, tanquam ad Apostolorum Evangelista- rumque pronuntiata provocare jure possimus.

Priorem hujus propositionis partem in dubium vocaturus dicat necesse est, veris scriptorum s. mo- numentis e terrarum orbe deletis, conficta ab iis- que

que scriptoribus minime derivanda alia ab ecclesiis recepta genuinorumque loco habita fuisse : in qua fictione defendenda nemo sane ~~astabit~~^{per}, cui primorum a. c. n. seculorum historia familiaris, & cognitus veterum ecclesiarum status est. Libri enim s. cum in omnium fere manibus versarentur & christianorum sacrorum hostes æque ac adseclæ, variis diffitisque in regionibus, in earum lectione assidui essent, fieri minime poterat, ut eorum exempla omnium manibus eriperentur. Ridendi magis quam refutandi sunt talium objectionum fabricatores, cum hodie nequidem de eiusmodi imposturis, ne aliquando fiant, cogitemus, etsi adversarii nostri librorum s. odio non minus quam antiquiores hæretici flagrent.

Non tamen obstant præcedentia quo minus quædam in libris s. corrupta immutataque esse possint. Objiciet itaque adversarius, iis locis corruptis forte & hosce esse annumerandos, quorum auctoritate in probanda Scripturæ divinitate nitimur. Sed vana est objectio, nulla ratione fulciur. Adsunt quidem magno numero lectiones variantes, sed, quæ sensum immutent, pauca, quæ totam quandam orationem invertant, nullæ, vel saltem paucissimæ. Habemus porro Patrum scripta, in iisque varia e libris canonicis excerpta ; habemus versiones ipsa antiquitate venerabiles ; habemus denique codices, quorum aliqui ex sec. VI. alii VIII. alii e posterioribus repetuntur, institutaque horum fontium fida collatio docuit, textum s. hodiernum eundem esse, quem veteres versiones exprimunt, quem Patres lo-

gerunt, quem denique variarum ætatum codices afferunt. Si vero aliquando lectio variet, vera lectio, juxta easdem regulas, quibus in corrigendis profanorum scriptis utimur, eruitur. Ita, ut in memoratis difficultatibus is non valde laboret, qui aliqua historiæ sacræ criticesque scientia præditus est.

De tempore, quo libri in genuinorum numero ab ecclesia habiti in volumen quasi aliquod primo compacti sint, seu quo canon s. S., ut dici solet, constitutus sit, videri inter alios cl. ENSIUS meretur. (g)

§. II.

Quod si vero Apostolorum reliquorumque genuina scripta nobis supersint, *nihil evidentius demonstratum certiusque esse poterit patrandorum miraculorum potestate iisdem Apostolis a Christo concessa.* De ea enim gloriantur suis in libris; nec est quod quis existimet, sanæ mentis viros hac in re mendacium commisisse: cujus deregendi nec voluntas nec occasio lectoribus defuisset. Quid enim? Num quis cum bona mente pudorem omnem, omnemque sui nominis curam usque adeo abjiceret, ut belli nunquam gesti, tanquam hoc nostro fere seculo in universa germania fiurentis historiam nobis imponere auderet? Non minores vero strepitus, quam solet bellum, Evangelii prædicationem excitasse, ipsi Apostolorum libri referunt.

Cum vero hujus §. propositio maximi sit momenti, & ab adversariis miserrime vexetur, omnis

in ejus tractatione cautio ac diligentia adhibenda est. Tribus partibus absolvitur: probandum nimirum est; *primo*: vere in S. s. aliquam miraculorum ab Apostolis patratorum mentionem fieri. *Secundo*: ejusmodi eventus, quales historia s. describit, vere accidisse. *Tertio*: eventus, quos miracula appellamus hoc sanctissimo nomine dignissimos esse.

Qui factam miraculorum mentionem, allegorica nimirum interpretatione, quæcunque ad miraculum alii referunt, ad spiritualia transferendo, procul abesse juberet, hunc ego non refutandum, argumentisve ad meliorem mentem reducendum puto; sensu enim, quem communem dicimus, se destitutum probaret, quando quidem nemo, cui sanum incipit, discrimen negaverit, quod insigne allegoricam inter & orationem simplicem conspicitur. Negaret autem discrimen hoc adversarius imprudentissimus: sin minus nec memorata in scripturis miracula interpretatione inverteret allegorica iis ipsis invisa, qui inter revelationis oppugnatores primum tenent.

Fidem vero Scriptoribus s., cum miraculosos eventus referant, minime esse denegandam, ex eo efficitur, quod viri s. nec Impostoribus, nec fraude deceptis, nec denique Enthusiastis fieri revera, quæ facta volunt, sibi persuadentibus annumerari possint; quo nomine suspectos utique libenter Scriptores s. redderent, qui & testium dignitatem ipsis, & simul fidem eorum miraculis, ereptam cupiant; quocunque vero modo instituant, scopo excidunt.

Qui adversarius impostoribus annumerare Scrip-
tores

tores s. haud erubesceret, ex ingenua eorum indole, muneris suscepti, nec opum, nec honorum, nec denique dominationis libidini amica natura, & quod fraudulenter agendo neminem nisi semetipsum miserime fefellissent, facile refutabitur. Quid enim, ut exemplo rem illustrem, excogitari stultius, quid ineptius potuisset illis Pauli verbis, quibus Corinthios (h) Ebræosque (i) alloquitur, nisi ipsimet Corinthii Ebræique veritatem dictorum probe persensissent & ipso facto fuissent experti. Præterea miraculorum virtus, quam in genere Apostolis Christus promiserat, iis in locis, inspectante turba, tam se exeruit luculenter, ut fraudi locus superesse nullus potuerit. Illuc ergo recurrendum erit adversario miracula ab Apostolis edita revera facta neganti, ut omnes, quotquot aderant, spectatores per Apostolos sensuum usu privatos sibi repræsentet; quod ipsum omnium miraculorum maximum foret.

Quominus vero quis Apostolos cæterosque viros s. deceptos dicat, hæc eadem obstant. Si exempla desiderentur, instar omnium esse poterit usus miraculosus linguarum, quas nunquam didicerant, quibus nihilominus, prout occasio ferret, sensus suos exprimere, cum aliisque earum gnaris communicare possent. Nullus hic fraudi relictus locus, nullæ hic artes, quibus delusi Apostoli videri possent.

Pari modo ab Enthusiasmo longissime absunt Apostoli, cæterique Scriptores s.; quos hoc morbo
labo-

(h) 1. Cor. XII.

(i) Ebr. II. 1-4. VI. 4. 5.

laborantes nemo sane sibi finxerit, nisi forte, qui in scriptis eorum prorsus sit hospes, vel & ipse sensibus integris minus præditus; ea enim in iis elucet Apostolorum in adversis prudentia, periculorum ac martyrii subeundi diligens devitatio, (k) moderata de semetipsis opinio, (l) præscriptorum vitæ præceptorum suavitas, (m) isque sanæ mentis usus, ut, qui entusiasmi insimulare viros s. atque hoc nomine invidiam iis conflare vellet, semet non posset non turpiter dare, & cujuslibet ingenui reprehensionem justam incurrere. Cum vero magna jam sint ill. virorum circa hæc quæstiones merita, absque ullo causæ detrimento pluribus monendis abstineo. Legi præ aliis merentur SHERLOCKII, (n) WESTII (o) DITTONI, (p) LYTLETONI-QUE scripta. (q)

Istos autem eventus, quales historici s. describunt, seu ad quos provocant Apostoli, omni prorsus jure inter miracula numerari, probatione fere non indiget. Neque etiam, ut cavillantur adversarii,

B 2

hac

(k) Act. XII. 11. sq. XVII. 22. 34. XXIII. 6. sq.

(l) Act. XIV. 15. 1. Timoth. I. 12. seq.

(m) Rom. XIII. 1. sq. XIV. 1. sq. 1. Petr. II. 11-19.

(n) TH. SHERLOCK. gerichtl. Verhör der Zeugen der Auferst. Christi. Nach Wollens Uebers.

(o) GILB. WEST, observ. on the hist. and evidence of the resur. of Jesus Christ, seu ex vers. germ. Anmerk. und Betracht. über die Geschichte der Auferst. Christi.

(p) In der Wahrh. der Christl. Religion aus der Auferstehung Christi bewiesen.

(q) Anm. über die Bekehr. und das Apostelamt Pauli, zum Bew. der Wahrh. der Christl. Relig.

hac in re scriptorum scilicet, hominum imperitorum rerumque physicarum rudium iudicio nitimur, sed eventus, quos memoriæ prodidere, æqua bilance ipsimet ponderamus; gravissimis enim diuturnisque morbis decumbentes solo jussu sanitati restituere, eodemque actu aliis vitæ halitum eripere, similibusque prodigiorum potestate alios donare, æque naturæ legibus contrarium esse, quam humanam operam excedere & ab immediata Dei actione internosci non posse, e genuinæ philosophiæ principiis nobis constat. (r)

§. III.

Si igitur demonstrari possit, *Apostolos scripta sua divina oracula, seque ipsos regente Numine supremo ab omni doctrinæ errore immunes dixisse*, (s) nihil supererit, quod in eorum præceptis venerandis summoque loco habendis dubios tenere nos debeat. Sunt autem adversariorum nonnulli, qui hanc ipsam gloriam Apostolis invisam dicunt, haud ignorantes, palmam nobis ereptam fore, simul ac necessitas

(r) In hisce characteribus miraculum secundi ordinis, ut dici solet, constituentibus h. l. subsistendum esse, in prioris Exerc. §. XII. monui. Quam inextricabilibus vero difficultatibus in adstruenda Scripturæ dignitate miracula primi ordinis adhibitori implicemur, dici vix potest. Rei exemplum dabit ROUSSEAU, lettres ecrites de la montagne. Lett. 3.

(s) Cf. hinc inter alios FR. SPANHEMIUS, Diff. de Apostolis & apostolatu opp. T. II. L. III. J. J. TADDEL, Diff. exeg. dogm. polem. de infallibilitate Apost. natur. opposita. Rost. 1760.

fitas id concedendi nobis imposita fuerit. Verum enim vero hos denuo hostes sua tantum auctoritate, non argumentis, pugnare, ex sequentibus, si rite ponderentur, abunde patebit. Sole clarius est, Christum, qui se verum divinumque Prophetam innumeris dictis factisque miraculosis probavit, cujus verbis proinde fides habenda, hunc, inquam, Christum Jesum Apostolis suis eam promississe divinam inspirationem, qua fieret, ut eorum dicta dicta Dei jure haberentur. Joannis præsertim aliquot capita hisce referta testimoniis sunt. Spondet Salvator illis doctorem (t) Spiritum scilicet, qui propagandæ doctrinæ evangelicæ hanc præcipue curam habiturus sit, qua cognita ca-

B 3

pi-

(t) Voce παρακλητης non *Consolator*, sed *Doctōr* potius seu *consiliorum suggestor*, vel *advocatus* signatur. Est quippe prior vocis notio rarior, quam quæ statim in mentem nobis venerit. Præter ea *Consolatorem* non tam παρακλητον, quam potius παρακλητωρα vocare græci solent. Nec tribulationum iis in locis, ubi de Paracleto sermo est, ulla facta mentio, quare inconcinna videri oratio posset, si consolatoris notionem retineas, cum contra ea ex limpidō fluant omnia, justeq̃ue cohæreant, si Doctōris vel advocati significatum admiseris. Consiliorum suggestorem, seu Doctōrem notat Philoni, (v. g. in mundi opif. edit. Schreyanæ pag. 4.) quæ vocis notio facilius se commendaverit, quod & nomen παρακλησις in variis scripturæ locis necessario de institutione capiendum sit, (v. g. 1. ad Cor. XIV. 3. 1. ad Thess. II. 3. Act. XV. 31.) & ipse Christus de Doctōris munere cogitasse videatur, dum Spiritui scilicet ea committit, quæ discipulis suis hucusque ipse præstiterat.

pita denuo in memoriam iis revocaret, (u) alia, quæ ferre necdum potuerant, futura quoque, revelaret, (v) perpetuaque inspiratione ita illis adesset, ut causam coram iudice dicturi ne præmeditari quidem deberant. (w)

Apostoli vero memoratas Christi prædictiones eventu comprobatas, suasque leges divina mandata dicunt; quippe quæ facta divinitus revelatione sibi innotuerint, & divino spiritu duce cum aliis communicentur. (x)

Quæ cum ita sint, utique omniscium Dei spiritum erroris insimularet, qui doctrinæ Apostolorum sphalmata inesse contenderet, aut inter eorum dogmata ore & scripto prolata discrimen aliquod constitueret; cui sane hoc minus concedendus locus est, quo magis supra memoratis Christi promissis, & ipsis Apostolorum verbis (y) repugnaret.

§. IV.

Ad libros singulos nunc descendens paucis indica-

rat. (Joh. XIV. 16.) Neque vero Consolatoris adeo advocative officiis, quin potius doctrina, de amicis bene meritus fuerat.

(u) Joh. XIV. 26. (v) XVI. 7-15. ad quem locum conferendus Wirsius misc. f. L. I. c. 22. §. II. sq. Inest vero locis e Joanne depromptis vis maxima, cum verisimillimum sit, opposita hæc esse fictionibus Cerinthi statuentis, Apostolos genuinæ Christi doctrinæ hinc inde humana admiscere.

(w) Matth. X. 19. 20. Marci XIII. 11. Luc. XII. 11. 12.

(x) 1. Petr. I. 12. 1. ad Cor. II. 4-14. VII. 40. ad Gal. I. 11. 12.

(y) 1. ad Thess. IV. 15. 1. ad Cor. XIV. 37.

dicabo, quibus rationibus cujusque divinitas maxime suffulcienda sit, simul probaturus, eam per argumenta in priori exercitatione posita singulis vindicari posse. Ne vero lento ultra, quam necesse est, gradu pergam, scripta apostolica in duas classes divisa tractabo, ad ea deinde progressurus, quæ Marco Lucæque accepta feruntur. Apostolicorum classẽ primam constituent Matthæi Joannisque evangelia, Pauli epistolæ omnes, sola ad Ebræos excepta, Petri denique & Joannis priores. Ad alteram refero Epistolam ad Ebræos, Petri & Joannis reliquas, cum epist. Judæ, Jacobi, & Apocalypsi. Neque vero arbitraria horum librorum distributio est, sed ex ipsa rei natura & inter veteres usu ducta: De quorundam enim vel auctoribus, vel divina conditione aliquando dubitatum, de aliis nunquam.

§. V.

Quæ primam classẽ constituunt Apostolorum scripta, quominus divinitus inspirata piaque mente colenda Dei oracula veneremur nihil obstat; omnes enim librorum canonicorum characteres, quos posita demonstratio primaria requirit, hic adsunt. Apostolos inspirationem divinam præ se tulisse, eandemque miraculis comprobasse, docet §. II. & III. Recte etiam pro genuinis libros eorum haberi, Patrum testimoniis ceterisque critices præfidiis evincitur.

Si vero ab ecclesiæ testimonio novum argumentum desumere volueris, habebis & illud omnibus numeris absolutissimum; siquidem in hisce libris

bris ομολογουμεναις nullus sit, cujus cœlestis origo ul-
lis difficultatibus unquam subiecta fuerit.

§. VI.

Quod ad alterius classis libros attinet, in his
quidem *Epistolam ad Ebræos* veterum alii Paulo, alii
Barnabæ (z) Lucæ, vel Clementi rom: (a) tribu-
unt; in adstruenda vero divina ejus origine, si so-
lam Hieronymi ævo ecclesiam rom. excipias, (b)
omnes consentiunt. Cui de auctore movendæ
quæstioni occasionem forte præbuit, quod ejus no-
men abesset, & ex ebræa in græcam linguam ver-
sum librum crederet antiquitas; qualem versio-
nem Lucæ Clemens Alex. (c) Clementi rom.
Eusebius tribuit. (d)

Consequitur hinc: in auctorem epistolæ in-
quirendum esse, ut de canonica ejus dignitate certi
quid habeamus, nec solo nitamur ecclesiæ testimo-
nio. Neque etiam est, quod de successu dubite-
mus; stant enim a Pauli partibus longe plurima,
eaque graviora veterum testimonia, critica item alia,
quorum copiam in fine paginæ citandi viri docti
suppeditabunt. (e)

§. VII.

(z) TERTULL. Lib. de pudicitia c. XX.

(a) Hanc sententiam fovisse nonnullos docet Philastrius,
hæresi 41. in Biblioth. PP. T. IV. col. 22. Idem ex
Origene refert EUSEB. h. e. L. VI. c. 25. Add. Hieron.
cat. script. eccles. voce PAULUS.

(b) EUSEB. h. e. L. III. e. 3. VI. c. 20. & Hieron. ad Dard.
ep. 129.

(c) EUSEB. ib. L. VI. c. 14. (d) ib. L. III. c. 38.

(e) HALLETTUS, conatus ad detegendum ep. ad Ebr. Script.

§. VII.

Petri Joannisque epistolarum posteriorum incertior olim conditio fuit; de earum enim primis editoribus varie veteres sentiebant, Petrum Joannemque statuentibus his, recusantibus aliis. (f) Nec habet eas antiquissima syrorum versio, nec legunt syri orientales. (g) Apostolorum vero manu vere has quoque exaratas esse, demonstratu non erit admodum difficile, cum præter antiquitatis testimonia, quibus laudatis auctoribus adjudicantur, alia indubia eorundem virorum scripta nobis supersint, ad quorum stylum, reliquosque characteres hæc exigi possunt epistolæ. Qua ratione detecta inter utriusque generis scripta convenientia argumentis ex historia desumptis supplementa feret. Conf. hanc in rem cl. MICHAELIS, (h) MILLIUS, (i) GROTIUS, (k) & CAMP. VITRINGA. (l)

C

§. VIII.

quæ commentatio præfixa est PEIRCHII paraphr. & not. in hanc ep. lat. a cl. MICHAELE donatis. Exstat quoque apud WOLFIIUM, cur. crit. T. IV.

BRAUNIIUS & D'OUTRENIUS, in proleg. comment. in hanc ep. adornatorum.

SPANHEMIUS, Diss. de auct. ep. ad Ebr. opp. T. II.

SEMLERUS, in præf. BAUMGARTENII comment. præmissa.

LIMBORCHIIUS, in proleg. comment.

(f) EUSEB. hist. eccl. L. III. c. 3. & 25. L. VI. c. 25.

(g) ASSENANN, Biblioth. orient. T. III. P. I. p. 8.

(h) Einleit. in die Bücher des N. B. B. 2. S. 1661. fig. 1817. fig.

(i) Proleg. in N. T. (k) In hacce epist. qui præcipua iis opposita dubia affert.

(l) Obs. f. Lib. IV. c. 9. add. & LAMPIUS, in proleg. ad Joan;

§. VIII.

Hisdem fere dubiis, quæ ad præcedentia Petri Joannisque volumina notavimus, subiecta fuit aliquando *Judæ epistola*, (m) quæ nunc etiam dubiis dogmaticis premitur. Si quis ergo hujus divinam auctoritatem extra dubium ponendam habeat, *solutis dubiis, quibus locum libri doctrina fecit, in eo quam maxime nervos intendat, ut per veterum testimonia conficiat, Epistolam hanc vere esse Apostolicam.*

§. IX.

Quod ad Jacobi epistolam attinet, fuerunt olim, suntque etiamnum, qui suspectæ censuerint (n) censeantque auctoritatis, hoc magis, quod, quicumque jam fuerit scriptor illius, Jacobus, si non re, saltem specie a Paulo dissentire, eidemque contradicere videatur. Nihilominus a Syris juxta antiquissimam eorum versionem in ecclesiis prælecta & a Patrum longe plurimis tanquam divina agnita fuit. (o) Quare canonica ejus dignitas in tuto collocata comparebit, quam primum genuinæ interpretationis ope probatum

Joannem Evang. p. 107. veterum vero testimonia apud laud. LARDNERUM evolvenda.

(m) Cf. LARDNER, L. c. P. II. Vol. 2. MICHAELIS, L. c. p. 1697. sq. H. WITSIUS in proleg. comment. in hanc epist. melet. Leid. adjecti. VITRINGA L. c.

(n) Vid. EUSEB. L. c.

(o) Cf. præter alios J. H. MICHAELIS, introd. hist. theol. in ep. cathol. S. Jacobi. WOLFII, cur. T. V. p. 2. sq. BENSON, paraph. & notæ in ep. Jac. p. 1. sq. J. D. MICHAELIS Einleit. P. II. p. 1554. sq.

batum fuerit, Pauli & Jacobi dissensum nullum esse. (p)

Vel maxime vero in illo veterum circa ἀντι-λεγομενα dissensu dijudicando ineunda ratio est fundamentorum, quibus quilibet suam superstruxerint sententiam. Videntur autem, qui in quaestione de divina hujus illiusve scripti origine negativam fovent, dubiis dogmaticis, vel saltem ex ipsis libris desumptis niti, historia non item; cum contra ea, qui affirmativam tuentur, quo magis sic instituunt, historica ducantur veritate. Quare in ipso, si quod esset, auctoritatum æquilibrium pro parte affirmante decernendum foret.

§. X.

Restat Apocalypsis. De hac sic statuerunt veteres nonnulli, ut non modo incertum dixerint scriptorem illius, sed vel ipsam etiam libri canonicam auctoritatem in dubitationem adduxerint. Quare longiore, quam quidem fert instituti ratio, disquisitione opus foret, si divinitatem ejus argumentis comprobendam mihi sumerem. Quo modo cœpi, pergam, genuinam instituendi examinis rationem primis tantum lineis adumbrando.

Genus probationis, quod commendatum velim, ab eo non differt, quod usitatum & quasi familiare nobis est, & in demonstratione, qua efficitur, genuinum esse librum, totum, nec frustra quidem, versatur; instituta enim testium comparatio quemvis facile docuerit, esse plures & numero & digni-

tate fautores libri, qui adeo quoscunque ejus adversarios, quicquid tendant contra, superent, ut tantum non destruant; quinimo posteriores hos vix testes nuncupari posse, cum ipso facto malam causam ostendant, & quamlibet a temporibus Apostolorum longius remoti sint, nulla tamen antiquorum testimonia proferant, sed tantum argumenta, seu potius dubia quædam, aliorum testimoniis opponant. Non deerant nimirum inter Christianos, qui ad literam interpretantes, quæ figurate Joannes dixerat, insanas nugas & ineptias ei affingerent, & publice docerent; quem insanum furorem cum oppugnarent cordatiores, ipsimet ab errore sibi minus caverunt, sed crimine, quo accusandi interpretes fuissent, librum ipsum condemnarunt; cui severiori sententiæ cum justis aliquam speciem conciliare vellent, non argumenta historica, sed difficultates nodosque attulerunt, & quæstionem historicam admodum male confecerunt.

Observandum præterea: veterum longe plurimos, quorum auctoritatem libro nostro contrariam crediderunt nonnulli viri docti, rem intactam reliquisse; quare ex eorum monumentis argumentatio nisi fallax incertaque & in re seria merito rejicienda institui nulla potest. Adversarii, qui aperta fronte & instructa quasi acie se tales declararunt, præter Alogorum sectam (q) Cajum, Presbyterum

(q) Quam sectam testem jure recusamus, cum omnem veritatis amorem exuerit, & vocis λόγος divinam Christi natu-

rom., cum sequacibus, (r) nulli innotuerunt, qui
testium quandam præ se ferre speciem possent. Et
horum quoque decretis nulla inest auctoritas; ubi
vero testimonia & placita veterum non suppetunt
alias ex aliis nectunt difficultates, quarum ea quidem
vis est, qua nobis ingenuam ignorantiae professio-
nem exprimant, quæ tamen minus valida ad fidem
testium oppositorum labefactandam. Veri autem
quædam & argumenti species, quæ memoratis dif-
ficultatibus inest, multis olim imposuit, & hodie
a nonnullis nimium exaggerata aliis imponere pos-
set. Quare veritatis amans nec sibi nec aliis satisfe-
cerit, verique quendam sensum addiderit, nisi ve-
terum testimoniis dubiorum solutionem adjecerit, aut
saltem effecerit, ne per prolatas difficultates, si vel
inextricabiles sumerentur, demonstrationis e vete-
rum testimoniis ductæ vis atque robur imminuantur.

C 3

Est

naturam denotantis insigni odio ducta vel ipsum Joan-
nis evangelium supposititium declaraverit, eoque insa-
niæ processerit, ut Cerinthis esse Apocalypsin conten-
deret, cujus placitis apertissime repugnat.

- (r) Cajus Presb. cum Alogis in eo faciebat, quod cerinthia-
num opus Apocalypsin putaret. EUSEB. h. e. L. III.
c. 28. eandemque sententiam & alii fovebant. L. VII.
25. Prudentior vero Dionysius Alex. non quidem ab
Apostolo, sed viro alio probo, eam dirivasse, (EUSEB.
L. cit.) Ipseque versatissimus in historia EUSEBIUS dubi-
tasse videtur, utrum majori jure Joanni Apostolo vel
ejus nominis ephesiorum Presbytero accepta feratur
hist. eccl. L. III. c. 39. ac proinde nesciebat, cui librorum
ordini eam adscriberet ib, cap. 25.

Est inter celebriores adversariorum objectiones ipsa libri obscuritas a Dionysio Alex. (s) aliisque varie jactata. Sed quid inde? Nonne celeberrimi interpretes incognitam seculorum priorum historiam asiaticam, & deperditam antiquitatum judaicarum, aliarumque circumstantiarum memoriam, hujus obscuritatis causam accusant, ipsoque facto demonstrant, eo, quod primis Apostoli lectoribus alia plane rei facies obversaretur, nec difficilem libri genuinam interpretationem esse potuisse? Quæ cum ita sint, salva res est. Neminem enim obscuritatis infimus, qui a lectoribus coævis, vel solis popularibus, satis intelligitur.

Alteram eamque majoris momenti difficultatem stylus apocalypticus suppeditat, quod ab eo, qui in Evangelio & epistolis Joanneis obtineat, longissime divertat, adeoque genus dictionis non solum plus solito sit hebraizans, & varia doctrina judaica refertum, verum etiam cum grammatices notissimis legibus minus conciliandum in uno saltem alterove loco compareat. Rei probationem non affero, quod adeo comprobata sit, ut nec ipse BENGELIUS insignis apocalypseos patronus, sed vir simul candidus & integerrimus, & veritatis amore criticus factus eam in dubium vocaverit: (t) insolitæ enim constructionis exemplis prolatis-singulatim, inquit, ea „exhibere facile est, universa nemo convelleret. In „summa, hebraismus toto regnat libro prima specie

(s) EUSEB. h. e. L. VII. c. 25.

(t) In appar. crit. fund. cris. apoc. §. V.

„cie insolens & asper, sed revera, cum adsueveris,
„non solum tolerabilis, sed etiam dulcis, & plane
„coelestis stilo curiae dignus.

Ludunt in re seria, qui uno alterove dictio-
nis exemplo e scriptoribus profanis prolato nodum
solvisse sibi videntur; neque enim efficiunt, stylum
esse pure graecum aut puriori proximum, neque apo-
calypiticum cum aliunde cognito Joanneo in con-
cordiam redigunt, in qua restituenda solutionis car-
do versari debuisset. Neque feliciter explicare qua-
estionem videntur, qui cum WETSTENIO paucisque
aliis statuunt, Apostolum consulto & cogitato du-
ram, asperam & hebraizantem dictionem graecam
usurpasse, quod orationis barbariem & ruditatem
tutissimum medium putaret, quo christianorum ho-
stes a lectione libri, qui acerbè & graviter in impe-
ratorum rationem simul & ultima supplicia effugeret.
Sed indigna est viro prudente ejusmodi cautio; neque
enim dictionis durities obstare potuit, quominus le-
ctores graecos nancisceretur vel futurorum cupiditate,
vel ipsa rerum cogitatorumque interna maiestate
alliciendos, neque hebraismus, quominus a gra-
cis, aut saltem infensissimis christianorum persecuto-
ribus & delatoribus, Judaeis, intelligeretur. Quare
infelicissima & solvendae quaestioni propositae prorsus
impar cautio videtur.

Motam de styli diversitate controversiam om-
nium felicissime componere videntur, qui demon-
strare conantur, apocalypsin imperante Nerone, cum
inter Judaeos palastinenses male graecos dederet Apo-
stolus,

stolus, scriptam, Evangelii vero & epistolarum editionem decennio, & quod excurrit post, cum Ephesi puriore dictione græca uteretur, curatam esse.

Est alia secundum quosdam in eo difficultas, quod Scriptor Apocalypseos ingenium longe aliud prodere videatur, quam quidem Evangelistæ proprium fuit. Hunc, inquiunt, uti genere orationis simplici ab omni verborum doctrinæque pompa & imitatione remoto, & instar quieti fluminis limpide defluente; cum contra ea Scriptor Apocalypseos in descriptionibus poeticis sublimibusque rerum ideis e Prophetarum paginis & theologia jud. depromtis fere totus sit, ac divinum ubique splendorem spargens cœlestes suæ doctrinæ delicias immisceat, quibus lectores omnes insigni quodam voluptatis reverentiæque sensu mactet, abripiat, percellat.

Esse orationis diversissimam faciem nemo unquam inficias iverit. Falsissime vero Scriptoris diversitatem inde colligeres, cum multo magis insignis quædam ingenii ad historiam non minus & institutionem quam poësin apti exinde colligenda sit felicitas. Qua in Joannem liberalitate si quis esse recusaverit, in diversitate temporis, quo scripta Joannea in Lucem prodire, dubii solutionem facile invenerit.

Superfunt difficultates non absimiles aliæ, quæ vero nec valde urgentur, nec aliam ac præcedentes enodationem flagitant, nec magis quam reliquæ veterum testimonia infringunt.

Neque solum memoratæ difficultates testimoniis nihil detrahunt, sed pondus etiam insigne addunt.

Ni-

Nihil, inquam, detrahunt; minoris enim ea si quis æstimare vellet, quod non singula dubia posteris obvia profligent, requireret, quod fieri absque insolita in optimisque historicis non inveniunda & ingrata lectori circumspeditione non potuisset. Refert historicus res gestas populorum statuta & varias opiniones, qualia sua ætate obtinent, de nondum natis dubitationibus & injiciendis posteritati scrupulis parum sollicitus. Sed in lucro etiam ponenda dubia. Fingamus enim, impostorem Joannis personam induisse & bona mixta malis undecunque compilasse, quæ sub Apostoli nomine mundo imponeret, atque sic ad posteros propagaret; num eum ita imprudentem credideris, ut ne grammaticam quidem Joanni in evangelio & epistolis usitatam & familiare orationis genus curatius imitaretur? Si quem vero impostorem ea stupiditate & ignorantia fuisse statuas, qui fieri potuit, ut aper tissimam fraudem non sentiret Justinus martyr, (u) vir philosophus, neque odoraretur Iræneus, (v) vir doctus & auditor Polycarpi Apostolo familiarissimi, (w) neque detegerent Theophilus antiochenus (x) & criticorum princeps, idemque chiliasmi crassioris acerrimus oppugnator, Origenes (y)? num dubitari cum ratione potest, quin Origenes ipsam

D

libri

(u) Dialogo cum Tryph. c. 81. hæc ejus verba leguntur,
και παρ ημιν ανηρ τις ω ονομα Ιωαννης εισ των Αποστολων του χρις εν αποκαλυψει γενομενη αυτω etc.

(v) Vid. edit. R. MASSWETI Par. 1710. pag. 323. sq.

(w) Vid. Diff. prævias ad Iræn. edit. mem. præmissas.

(x) EUSEB. hist. eccl. L. VI. c. 24.

(y) Operum edit. de la Rue, T. II. pag. 412. EUSEB. hist. eccl. L. VI. cap. 25.

libri fidem, qua unice adversarii suam fulciebant sententiam, dubiam demonstraverit, si quid ejusmodi demonstrare valuisset? hos solvant nodos adversarii & arena cedam!

Præter argumentationis genus ex integerrimis antiquitatis testibus Joannem apocalypseos auctorem agnoscentibus ducendum (z) datur etiam aliud, e prædictionibus eventu comprobatis colligendum. Ab usu autem hujus argumenti non potui non mihi temperare, quod in numerum probationum unicuique assensum exprimentium, quales hoc loco solæ proferendæ sunt, referri posse minus videretur; ejus enim ope in meas partes trahere solos potuissem, quorum interpretationem meam fecissem, minime reliquos vel aliam vel nullam secutos; hujus vero illiusve interpretationis vindicias suscipere meum non duxi. Quare ductam e vaticiniis probationem rationibus historicis jungendam cujusque propriis studiis relinquendam putavi.

§. XI.

Absoluto scriptorum apostolicorum examine ad ea pergendum est, quæ MARCO LUÆQUE debentur, & ab omni ævo tanquam genuina agnita fuerunt. Nec tamen ex eo, quod genuina Evangelistarum scripta sint, divina eorum dignitas statim

infe.

(z) Conferendi hanc in rem, præter cl. LARDNERUM, L. TWELSH vindiciæ Apocalyp. apud WOLFIIUM, cur phil. crit. T. V. p. 387. J. D. MICHAELIS, Einleitung in die göttl. Schriften d. N. T. p. 11. p. 1847. & J. M. HASENKAMP, Anmerk. über die letzten §§. dieser Einleit. S. 7. fl. WETSTEIN. N. Test. P. II. p. 744. LAMPIUS proleg. in Jo. evang. pag. 115. FR. ULR. CALIXTUS, in tract. theol. de chiliasmo ant. & renato.

inferenda est; quin potius ante demonstrandum, memoratos auctores inspirationem divinam præ se tulisse. Quum vero, neque ipsimet suis in scriptis ad eam provocent, nec quis alius scriptor s. inspiratos dicat hos duumviros, adhæc nuda miraculorum patrandorum potestas, qua forte gavisi sunt, inspirationem eorum non magis probare videatur, ac genuina dona spiritus extraordinaria, quæ Barnabæ, Clementi rom., Polycarpo, aliisque Apostolorum amicis & familiaribus cum eadem veri specie tribuuntur, quem arguant afflatum Numinis, quo & hi animati non humana, sed divina literis censeantur mandasse, misso probationis genere in scriptis Apostolorum adhibito, ad reliqua progrediamur e commendatione Prophetæ vel Ecclesiæ testimonio desumpta.

Evangelistarum libros non solum pro genuinis sed etiam divinis a primis Christianis esse habitos extra omnem dubitationis aleam est positum. (a) Habet autem constans hicce veterum consensus magnam auctoritatem eandemque liquidam, neutiquam suspectam, in qua tuto possumus acquiescere, hoc magis, quoniam, iidem veteres omni cura & diligentia in libros pro canonicis habendos inquisiverint, & vel justo severiorem censuram aliquando

D 2 exer-

(a) Vid. EUSEB. hist. eccl. L. III. c. 36. JUSTINUS MARTYR, edit. op. 1742. p. 83. apolog. I. cap. 66. & 67. pag. 83. IRENÆUS Lib. III. c. 1. pag. 174. c. 11. p. 190. sq. Lib. II. cap. 28. pag. 156. edit. MASSWETI. ORIGENES, op. T. II. pag. 95. & 412. ed. DE LA RUE; apud EUS. h. e. L. VI. c. 25. ipseque EUSEB. Lib. III. cap. 25. Plura suppeditabunt LARDNERUS, & MASTRICHIUS, libris supra p. 4. cit.

exercuerint (b). Etsi vero huic testium integerrimorum auctoritati tanquam fundamento immobili Evangelistarum causa superstrui possit, ad firmiorem tamen persuasionem non parum contulerit, si rationes noverimus, quibus adducti veteres fuerint, ut eadem veneratione, qua Apostolorum monumenta, virorum non apostolicorum scripta prosequerentur. Afferam itaque, quæ huc facere videntur.

Ad MARCUM quod attinet: auctor est Papias (c), eum e Petri Apostoli orationibus collegisse, quæ ad historiam Christi pertinerent, & hac ratione non perpetuam Salvatoris historiam, sed orationum ejus quandam collectionem concinnasse. Quare a vero non abludit gessisse Petrum aliquam curam Evangelii, in quo componendo familiaris ac comes, Marcus occupabatur, compositumque probasse, id quod mirifice confirmat CLEMENS ALEX. (d) dum refert, Petrum, postquam ei innotuisset, memoratum evangelium in Lucem prodiisse, illud approbasse.

(b) Vid. auctores pag. 39. exercit. prioris cit.

(c) EUSEB. hist. eccl. Lib. II. cap. 15. Lib. III. ap. 39.

(d) Ibid. L. II. c. 15. Lib. VI. c. 14. dixerat ante EUSEBIUS, Ecclesiam romanam multis verbis a Marco petiisse, ut doctrinæ illis traditæ scriptum aliquod monumentum relinqueret, neque eum dimisisset, nisi absoluto opere; quibus præmissis ita pergit: γνωστα δε το πραχθεν φασι τον Αποστολον αποκαλυψαντος αυτω τε πνευματος κειναις τη των ανδρων προθυμια κυρωσαι τε την γραφην εις εντευξιν ταις εκκλησιαις. Κλημης εν εκτω των υποτυπωσεων υποτιθεται την ισοριαν συνεπιμαρτυρει δ αυτω και ο ιεραπολιτης επισκοπος ονομα τι Παπιας.

basse, ac in ecclesiis prælegendum commendasse. Si-
mile quid etiam apud IRENÆUM (e) & ORIGENEM (f)
legitur; imo in ipsis Petri scriptis facta quædam hu-
jus evangelii mentio videtur, (g) dum pollicetur, se
curaturum, ut post obitum ejus habeant Lectores,
unde doctrinæ evangelicæ recolere memoriam pos-
sint. Neque vero post editam epistolam secundam
quicquam scripto consignavit, cujus mentio hoc lo-
co injecta videretur; quam ob causam, & quod se-
quenti orationi optime conveniat, nullus equidem
dubito, quin Marci evangelium ob oculos Petrus ha-
buerit. Cui tamen, quod ingenue fateor, obstat,
quod citatus locus inferre videatur, suasore & im-
pulsore Petro Marcum evangelii scriptionem in se
suscepisse, cum interea veteres (h) in omnia alia
abeant, contendantque, primam ejusdem editionem
inscio Apostolo fuisse curatam. Sed videntur tan-
tum id sibi velle veteres; nihil enim impedit, quo-
minus verba ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τὸ πνεύματος cum
sequentibus jungamus, & alium simul egregi-
umque sensum eliciamus.

Possent præterea ex eo formari objectio, quod,
quo tempore de conscribendo libro loquatur Apo-
stolus, Marci jam editum opus cum publicoque
communicatum fuerit. Sed facilis est responsio, ne-
que enim chronologia hæc certo fundamento nititur,

D 3

ne-

(e) Lib. III. cap. 1. & 2. (f) Eus. hist. eccl. L. VI. c. 25.

(g) Ep. II. cap. 1. 15. Quæ observatio cl. MICHAELI debe-
tur, Einleit. in d. Bücher d. N. B. Th. 2. 8. 1674.

(h) Vid. locum pag. præc. nota (D)

neque dicit Apostolus, se primam Evangelii scriptio-
nem curaturum, sed tantum operam daturum, ut
& sui Lectores habeant, quo doctrinae christianae
memoriam servant, illud nimirum Marci evange-
lium, cujus lectio jam ante in romana ecclesia cum
fructu instituebatur.

De *Lucæ evangelio*, & quæ continuationem
ejus exhibent, *Actis apostolicis*, expressis verbis, quan-
tum quidem novi, haud ita agunt veteres, ut de-
clarent, cur inter canonica posuerint. Est tamen
unde conjicias, eos PAULI quandam approbationem
agnovisse, (i) saltem haud dubitasse, quin nomi-
natim Lucas fuerit, qui a Paulo (k) qua talis com-
mendatur & ὁ ἐπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πάντων τῶν
ἐκκλησιῶν.

Caput II.

*Quod divinam librorum veteris testamenti au-
thoritatem adstruit.*

§. XII.

Nullus equidem dubito, quin qui veteres ebrae-
orum tabulas examini subicere summamque illis
dignitatem vindicare instituant, iisdem recte utan-
tur probationibus, quibus apostolicæ fulciuntur; Le-
gationis enim tesseræ, quibus Prophetas suos muni-
re, & tales probare Numini placuit, miracula fue-

(i) EUSEB. L. VI. cap. 25. καὶ τρίτον, inquit ORIGENES,
εὐαγγέλιον τοῦ κατὰ Λουκᾶν τοῦ ὑπὸ Παύλου ἐπαινουμένου.

(k) 2. ad Cor. VIII. 18. vid. ORIGENES, homil. I. in Lucam,
ad cap. I. 3. CHRYSOST. comment. in acta Apost. in ini-
tio. LARDNERUS supplem. Vol. I. pag. 257. sq.